

Graag maak ik van deze gelegenheid gebruik om op een vijftal punten in de zeer gewaardeerde commentaren van de heren Benschop, Eijsbouts, Geelhoed, In 't Veld en Tromp nader in te gaan. Allereerst moet ik duidelijker stellen dat ik het voortbouwen op de Europese politieke tradities wel uitermate belangrijk vind, maar op zichzelf niet van doorslaggevend belang. Zwaarder moet wegen dat parlementaire stelsels en evenredige vertegenwoordiging (EV) in de praktijk bewezen hebben veel beter te functioneren dan presidentiële stelsels en kiesstelsels als de Engelse 'first past the post', zeker in grote en heterogene democratieën. Dit houdt bijvoorbeeld in dat ik ook voor een hypothetische Zuid-Amerikaanse Unie een parlementair stelsel en EV zou aanbevelen, hoewel een dergelijk nieuw parlementair systeem (maar niet de EV) een breuk met de bestaande tradities zou betekenen, waaraan men erg zou moeten wennen. Ik ben ook voorstander van een parlementair stelsel voor de Verenigde Staten, waar het huidige presidentiële systeem alle door Linz en Valenzuela gesignaleerde problemen vertoont, maar de kans dat mijn advies zal worden opgevolgd is uiteraard zo goed als nihil (EV heeft iets betere kansen). Gezien de voordelen van parle-

mentaire stelsels en EV en gezien het feit dat beide zo goed aansluiten op de Europese tradities, zou het mijns inziens wel erg onverstandig zijn om bij de constitutionele vormgeving van de EU opzettelijk van deze tradities af te wijken. Evenmin lijkt het mij raadzaam om bij de opbouw van de Europese democratie uit te gaan van de oudere, primitieve, *niet*-democratische tradities die Eijsbouts noemt.

Een tweede verduidelijking is bijna even belangrijk. Parlementaire stelsels en EV bieden beide grote voordelen, ook onafhankelijk van elkaar, maar de toepassing van de twee *in combinatie met elkaar* schept de grootste voordelen. Parlementarisme zonder EV kan bijvoorbeeld, zoals Eijsbouts terecht opmerkt, een overheersende leider als Thatcher opleveren. Toch kon zelfs Thatcher door haar collega's opzij worden geschoven, wat in een presidentieel stelsel niet mogelijk is, omdat presidenten voor een vaste termijn worden gekozen en hun ministers niet meer dan adviseurs van de presidenten zijn. Een parlementair systeem met EV en een veelpartijstelsel geeft de beste kansen op een coalitiekabinet dat als collectief besluitvormingsorgaan zonder overheersende minister-president functioneert en waarin, in plaats van een krappe meerder-

heid, een veelheid van zowel politieke stromingen als etnische-nationale groepen vertegenwoordigd zijn – uitermate belangrijk voor een heterogeen politiek systeem als de federale EU. In mijn boek *Patterns of Democracy* maak ik een onderscheid tussen meerderheids- en consensusdemocratieën en wijs ik erop dat bijna alle democratische staten met zowel een parlementair stelsel als EV tot de groep van consensusdemocratieën behoren (Lijphart 1999, 303-305). Vooral in combinatie met elkaar kunnen parlementarisme en EV daarom bij uitstek als voorbeelden van de door In 't Veld genoemde 'non-majoritarian institutions' gezien worden.

Is het beter om uit te gaan van de huidige regeringsvorm van de EU en door middel van geleidelijke aanpassing tot een uiteindelijk regeringsvorm te komen? Ik ben het niet eens met Eijssbouts dat de EU nu al presidentieel is. Ongeacht of men de Europese Commissie of de Europese Raad (regeringsleiders) als de executieve van de EU beschouwt, geen van beide voldoet aan de criteria van een 'president' in een presidentieel stelsel: geen rechtstreekse verkiezing, geen vaste ambtstermijn en geen concentratie van de uitvoerende macht in één politieke leider. Toch vrees ik dat het voortbouwen op de bestaande instellingen wel gemakkelijk tot een presidentieel stelsel kan leiden, omdat democratisering via een rechtstreeks gekozen president van de Europese Commissie maar een klein stapje lijkt, maar in feite in één klap de invoering van een zo goed als volledig presidentieel stelsel inhoudt.

De lange tijd die ik in Californië gewoond heb, heeft mij ervan overtuigd dat aan referenda meer

nadelen dan voordelen verbonden zijn. De opkomst is veelal bedroevend laag en, vooral in een grote staat als Californië met meer dan dertig miljoen inwoners, zijn referendacampagnes erg duur, zodat geld in plaats van de 'wil van de kiezer' vaak de doorslag geeft. Benschops eerste ijkpunt, meer directe democratie, is daarom in strijd met zijn tweede ijkpunt van meer legitimiteit. In dit verband is het wellicht nuttig om ook op te merken dat in de Verenigde Staten veelvuldig van referenda gebruik wordt gemaakt op het niveau van de deelstaten, *counties* en steden, maar dat nog nooit een referendum op nationaal, federaal niveau heeft plaatsgevonden. Ook in India bestaat op dit niveau geen directe democratie. De Verenigde Staten en India zijn de twee grote democratische stelsels waarmee een federale EU het best vergeleken kan worden.

Ten slotte heb ik er geen bezwaar tegen om 'stevige nieuwe democratieën' als Litouwen en Slovenië in mijn analyse op te nemen. Dat moet dan echter wel systematisch worden gedaan door bijvoorbeeld alle landen waarin sinds 1991 de democratie goed gehandhaafd is, in beschouwing te nemen: naast Litouwen en Slovenië nog minstens vier andere Europese staten (Polen, Tsjechië, Hongarije en Bulgarije) en vijf niet-Europese staten (Argentinië, Chili, Uruguay, Namibië en Zuid-Korea). Dit verandert niets aan mijn conclusie dat het gebruik van zowel parlementaire stelsels als EV een typisch kenmerk is van de meeste Europese democratieën en een kenmerk dat hen onderscheidt van de meeste democratieën in andere delen van de wereld.

Literatuur

- Diamond, L., 1999, *Developing Democracy: Toward Consolidation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Horowitz, D.L., 1991, *A Democratic South Africa? Constitutional Engineering in a Divided Society*. Berkeley: University of California Press.
- Jewell, M.E., 2000, 'Primary Elections'. In: Richard Rose (red.), *International Encyclopedia of Elections*. Washington, DC: CQ Press.
- Lijphart, A., 1999, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven: Yale University Press.
- Lijphart, A., 2000, *Democracy in the Twenty-First Century: Can we be Optimistic?*, Uhlenbeck Lecture 18. Wassenaar: Netherlands Institute for Advanced Study.
- Linz, J.J. en Valenzuela, A. (red.), 1994, *The Failure of Presidential Democracy*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Moravcsik, A., 2001, 'Federalism in the European Union: Rhetoric and Reality'. In: Kalypso Nicolaïdis and Robert Howse (red.), *The Federal Vision: Legitimacy and Levels of Governance in the United States and the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Reilly, B., 2001, *Democracy in Divided Societies: Electoral Engineering for Conflict Management*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stepan, A., 2001, *Arguing Comparative Politics*. Oxford: Oxford University Press.